

MALEK IZISZ

Mágikus realizmus a kortárs magyar prózában. A magyar nyelvű mágikus realizmus jellegzetességeinek bemutatása Bánki Éva *Esőváros* és Grecsó Krisztián *Isten hozott* című regényében

A mágikus realizmus fogalmáról és az írásmódról szóló újabb tanulmányok leggyakrabban azt hangsúlyozzák, hogy a fogalom kiüresedett, illetve a lokális kánonok sokszínűsége miatt lehetetlen egyetlen definíciót felállítani. A mágikus realizmus globális és lokális kánonjainak együttes fejlődése valóban rengeteg ellentmondást indukált, azonban felfedezhetőek bizonyos irányelvek, melyek mentén megjelölhetünk közös, illetve kultúraspecifikus, az adott irodalom gyökereihez köthető jellemzőket.

Írásomban a magyar mágikus realizmus egyes jellemzőit kívánom felvázolni Bánki Éva *Esőváros*¹ és Grecsó Krisztián *Isten hozott*² című regényének elemzésén keresztül. Úgy gondolom, hogy ezáltal körvonalazhatóak a fogalom egy lehetséges, a magyar irodalomban megjelenő variánsának jellegzetességei.

A hazai irodalomkritika által a mágikus realizmushoz sorolt műveket tekintve kijelenthető, hogy a magyar nyelvű írásmódban középpontba kerül az identitáskezesés és önmeghatározás kérdése, mely az „áltörténelmi” regényeknél a történeti narratíva folyamatos újraírását vonja maga után. Fontos hangsúlyozni, hogy ez a folyamatos újraírás, az elbeszélte történetek igazságtartalmára való rákérdezés nem csak az áltörténelmi regények sajátossága, hiszen az emlékezés és mesélés központi szerepe által maga az emlékezés is mágikus tevékenységgé válik, mely beemeli az irányzatba azon műveket, melyeknek központi témája a családtörténet-kutatás és -nyomozás. A mágikus realizmus fő jellemzője, a valóság és a fikció közötti ellentét feloldása egy állandó határátlépéssel társul, ami ugyanakkor a magyar nyelvű irodalomban speciális többletet kap: a határon túli magyar irodalomban keletkezett művekben nemcsak a téma felől, hanem a nyelvi felépítettség szintjén is kifejezésre jut ez az élmény.

Választásom azért esett e két regényre, mert mindkettő speciális helyet foglal el a magyar mágikus realizmusban, hiszen egyrészt a kritikusok elsősorban a magyar elbeszélői hagyományba kísérelik meg beilleszteni őket, másrészt pedig mágikus realista vonásaik miatt elsősorban a *Száz év magány*hoz,³ illetve a García Márquez-i stiláris jegyekhez hasonlítják tematikai és poétikai felépítésüket. E művekre az iro-

¹ BÁNKI ÉVA: *Esőváros*, Budapest, Magvető, 2004.

² GRECSÓ KRISZTIÁN: *Isten hozott*, Budapest, Magvető, 2005.

³ GABRIEL GARCÍA MÁRQUEZ: *Száz év magány* (ford. Székács Vera), Budapest, Magvető, 1971.

dalomkritika csak ráragasztja a „mágikus realista” jelzöt; az írók olvasmányélményeivel igyekeznek indokolni az írásmód választását.

Az *Esőváros* és az *Isten hozott* műfajukat tekintve a mágikus realizmus speciális csoportjába tartoznak, hiszen az előbbit a családregény, az utóbbit pedig a fejlődésregény kategóriájába sorolják. Bánki Éva regénye két család történetét dolgozza fel, de ugyanakkor a családok életében lezajló események egy szubjektív elbeszélő visszaemlékezéseiben képződnek, melyben az ezzel egyenértékű szerepet kapó történelem eseményei a felvidéki családok szemszögéből fejeződnek ki. Grecsó Krisztián művének besorolása helytállóbb: itt is az elbeszélő visszaemlékezése adja a történet keretét, de a regényben központi szerepet kapó Klein-napló utáni nyomozás látszólag a detektívtörténetek alapjait is beemeli a műbe. Ebben a keretben az elszigeteltség tematikáját erősíti a falu mindennapjait és lakóinak életét, hiedelemvilágát megjelenítő történet. Ezen vonások által jól láthatóvá válik, hogy a mágikus realizmus a történelem, az elszigeteltség és az emlékezés hálójában jelenik meg, ami túlmutat a *Száz év magány* ihletettségekben születő művek kategóriáján.

A regényekben közös jellemzőként mutatkozik a visszaemlékezés fontossága, a történetmondás szerepe és az identitás folyamatos újraformálódása. Úgy gondolom, hogy ezek a közös tulajdonságok egyben a magyar mágikus realista kánon kulcsmotívumai is lehetnek, melyek a magyar elbeszélő hagyománnyal is egyfajta, az írók által tudatosan vállalt folytonosságot mutatnak.

Dolgozatomban az említett két regényt kívánom megvizsgálni az emlékezés és történetmondás, az identitáskeresés és elszigeteltség, illetve a mágikus helyszín, a tér és az idő kapcsolata alapján. Arra a kérdésre kísérek meg választ keresni, hogy az említett motívumok megjelenése a művekben hogyan kapcsolódik a mágikus realizmus sajátosságaihoz, illetve ezek a szempontok mennyire jellemzik a közép-európai mágikus realista írásmódot, és mennyiben foglalnak el köztes helyet a mágikus realizmus és a magyar elbeszélő hagyomány között.

Az emlékezés és történetmondás mint mágikus aktus

Az emlékezés és a visszaemlékezés jellegzetes tematikus eleme a mágikus realista és a tágabban értelmezett posztmodern irodalomnak is. Az emlékezés témája egyrészt lehet a társadalmi, ideológiai konfliktusok újraélése, mely a traumák egyfajta feldolgozásaként értelmezhető, másrészt lehet egy céltalannak tűnő folyamat, ami az egyes személyes történetekben bontakozik ki. Mindkét tematikára egyaránt jellemző, hogy elsősorban az egyén és a közösség közötti konfliktus indukálja, amely az egyén sorsából fakad, és amelynek alapja lehet a nemzedéki hovatartozás és a genealógia.

A történetmondásban elsősorban valamilyen tranzakció megy végbe, melynek célja lehet Bényei szerint a meggyőzés, a megértés, a gyónás, a terápia, a csábítás

és valamilyen mutatvány.⁴ Ez természetesen a mágikus realista regényekben a csodás vagy természetfölötti töltet miatt nem mindig teljesül egyértelműen, a történetmondás egzisztenciális szintre is emelkedhet, „a létezés egyetlen biztosítékává”⁵ válhat. A nyelv a történet elbeszélőjén mint médiumon keresztül cselekvéssé válik, ami hatással van a valóságra, és performativitása révén folyamatosan újraalkotja azt. A mágikus realista regények gyakori jellemzője, hogy a történetmondás egyfajta ráolvasásként működve beteljesíti a narrációban még csak kevésbé valóságosnak tűnő eseményt, és ezzel az elbeszélőben is változást indít el, tehát egy oda-vissza ható mechanizmussal rendelkezik.

Elemzésemben arra keresem a választ, hogy a felsorolt jellegzetességek hogyan jelennek meg és hogyan válnak a mágia egyik mozgatórugójává a művekben.

Bánki Éva regényében két felvidéki család történetét olvashatjuk, aminek különlegességét adja, hogy az író tulajdonképpen „örökölt történeteket” írt meg, ugyanis a Felvidékről szóló történeteket nagyszülei elbeszéléséből hallotta, úgy, ahogy a regényben jelenlevő eseményeket az olvasó szintén egy elbeszélő visszaemlékezéseiből ismeri meg. Ez értelmezhető egyrészt a történetelvűség bizonyos kikezdéseként, másrészt az elbeszélő hagyományhoz és azon belül az anekdotához való tudatos kapcsolódásként.

Az *Esőváros* több mint hetven év eseményeit öleli fel, az első világháborútól a szocializmuson át a rendszerváltásig. Ezek a történelmi események hol a háttérben maradnak, hol pedig nagyobb hangsúlyt kapnak, de mindig a családok történetének viszonyában konstruálódnak meg.

A regényben a történetmondás több szinten jelenik meg: egyrészt az elbeszélő kapcsán a mesélés mágikus cselekedete kap hangsúlyt, másrészt a család egyes tagjai sorsának és sorstragédiájának forrása is a nyelv és a beszéd, ami az elmondhatóság kérdéseire kötődik. A téma és a történelmi háttér együttesen a történelem eredendően fiktív és elbeszélhetetlen jellegét emeli ki.

A családok története az elbeszélő, Torma Imre emlékezetében ölt testet, emellett a posztmodern regényfelépítést követve a műben helyet kapnak az egyes családtagok versei, lejegyzései, illetve az elbeszélő novellái, írásai, melyek mind a történetmondás egy-egy lehetséges alakzataként értelmezhetőek. A történetmesélés keretező és egyben központi szerepe a nyelvhasználat különböző lehetőségeire és a nyelvvel való cselekvésre helyezi a hangsúlyt. Papp Ágnes Klára értelmezésében a magyar nyelvű mágikus realista irodalom jellegzetességeinek tekinthetők a keretes elbeszélő szerkezetben megjelenő mágikus elemek, melyek által a kategóriába sorolt művek más szempontokat is figyelembe véve nem teljes mértékben mágikus realisták.⁶ Mindazonáltal a csodás elemek nem a visszaemlékezés okozataiként jelennek meg, hanem eleve hozzátartoznak az elszigetelt világ eseményeihez.

⁴ Vö. BÉNYEI Tamás: *Apokrif iratok: Mágikus realista regényekről*, Debrecen, Kossuth, 1997, 101.

⁵ Uo. 102.

⁶ Vö. PAPP Ágnes Klára: *A mágikus realista anekdota (A mágikus realizmus és a magyar elbeszélő-hagyomány*

Az *Esővárosban* a beszédnek, illetve az írásnak számos fontos funkciója van: a családok életében kitüntetett szerepe van az egymáshoz szóló beszédnek. A történetmondás felruházódik egyfajta megtartó szereppel, a család történetei a történelem eseményei közepette identitásalakító funkciójúak és a jelenlét, a létezés biztosítékai. Bánki a felvidéki közösség életének bemutatásában egy új nyelvet kísérel meg alkalmazni, melyben szerepet kap a mágia, a csoda, és ezzel cáfolni igyekszik azt a felfogást, miszerint a felvidéki sorsról csak realiztikus ábrázolással, szomorú hangvételben lehet írni.⁷

A történetmondás és az elbeszélés egy lehetséges opposíciója, a nyelvvesztés metaforája is megjelenik a műben. Bujdosó Anci alakjában testesül meg a nyelvvel való közvetítésnek és a nyelv elvesztésének képe. Anci – mint a Bujdosó ház lánya és a középső Torma fiú felesége – az átmenetet biztosítja a két család között. Sorsában a nyelv által való megalkotottság, a nyelv függvényében létező egzisztencia és annak elvesztése, a magunkról való beszéd ellehetetlenülése tükröződik.

Bánki a történelmi témájú irodalmi művek lehetséges beszédmódjainak határán egyensúlyoz. A nyelv ábrázoló és metaforizáló funkcióit a történelmi, szociografikus és áltörténelmi művek beszédmódjai közötti szélsőségek elkerülésével, egyégesen alkalmazza. Az *Esőváros* a történelem megélését tematizálja, de a konkrét eseményeket nem ábrázolja.

A történelmi események elbeszélésében a tények helyét átveszi a képzelet alkotó ereje, mely a történelem nagy eseményeinek folyamatos háttérben tartásával párosul. A család által alkotott belső mítoszvilág képes átírni a történelmet, de ez nem az igazság elfedését szolgálja, hanem az események megértésére tett kísérletként értelmezendő.

A fentiek tükrében jól láthatóvá válik, hogy Bánki Éva regényében a történetmondás mágikus tevékenységként való felfogása kap szerepet, ami a mágikus realista írásmód egyik központi jellemzője. A történetkezelés két forrásból táplálkozik: egyrészt a valós történelmi időből, másrészt az ezzel szembenálló személyes, emlékező, nem lineáris elbeszéléssel. A történetmondás a képzelet teremtő erejével feloldja a két aspektus közötti ellentétet. Ez egyúttal kikezdi a határon túli irodalom és a parasztregegy azon felfogását, melyben a történelmi hűség és a biográfiai idő kap hangsúlyt.

Grecsó Krisztián *Isten hozott* című regényében az emlékezés és a történetmondás több szempontból hasonlóan működik, mint az *Esővárosban*, azonban a feldolgozásra és megváltoztatásra tett kísérleten túl folyamatos múltteremtés történik, mely az identitásképzés alapjává válik. Míg a mágikus tevékenység Bánki Éva regényében elsősorban a jelenre vonatkozik, addig Grecsónál a múlt feldolgozásában és a genealógia megteremtésében lesz lényeges szerepe. A regényben a történetek által

találkozása – A mágikus realizmus kronotopikus jellege), in: PAPP Ágnes Klára: *Átlátunk az üvegen? Gondolatok a kortárs irodalomról*, Budapest, Napkút, 2008, 121.

⁷ Vö. „Csak az történt meg, aminek a történetét megírták”. Ménesi Gábor interjúja Bánki Évával, *Bárka*, 2008/2. 65–71.

kirajzolódó, emlékezni akaró elbeszélő identitáskeresése egyfajta válaszként értelmezhető a hagyomány problematikájára.

Gallér Gergelynek, a regény elbeszélőjének visszaemlékezése által kapunk képet Sáraság életéről és a faluban történt különös eseményekről. A visszaemlékezés Gallér személyére egyáltalán nem reflektál, háttéréről csak a mű végén kapunk információkat.

Az elbeszélőnek a regény kezdőpontján, a visszaemlékezés előtt tulajdonképpen nincs története, hiszen múlt és eredet nélkül létezik. Felismeri eredetnélküliségét, és a telefonhívás hatására átszakad az emlékezés ellen felépített gát („széjjel fogok szedni mindent, apróra, a nagy egészből szálkányi, egymásnak ellentmondó részlet lesz”⁸). Az emlékezés szükségszerűen töredékessé teszi a regényt, az egyes események önálló történeteket alkotnak, melyeket a történet elbeszélői kerete fog össze. Szegő János kritikájában felhívja a figyelmet arra, hogy a mű „centrumából hiányzik valami epikus mag, amitől a szöveg regény lehetne”.⁹ Azonban ez a központnélküliség az emlékezés alapstruktúrájának tulajdonsága, ami a falubeli eseményeket egyúttal mitologikus szintre emeli. A falu különös történései mitológiai szituációt alkotnak, ezeknek alapja a kollektív emlékezet és tudás: Sáraság házain az ellopott családi képek árnyékai jelennek meg, melyeket csak a falu lakói látnak, közös tapasztalat az állandó szomjúságérzet, a reggeli öntudatlan szavak szajkózása és az asszonyok és lányok közös álma is.

A címbe is szereplő Klein-napló és a Biblia központi szerepe az irodalom metaforájaként értelmezhető, annak a tapasztalatát reflektálja, hogy minden tudás csak szövegeken keresztül létezik. A napló lehetséges tartalmát is csak az elbeszélés által tudjuk meg, tehát az elbeszélés elbeszélésévé válik, ami a nyelvi vonatkozás hiányát és az eredetnélküliséget jelzi. Ez a nyelv által való megalkotottság és a világról való figuratív gondolkodás nietzschei nézetét tükrözi, de e felfogás ellentétét képviseli a regény kerettörténete, hiszen egy árva eredetkereséséről van szó, melynek magja a lét és a sors eredendően nem nyelvi tapasztalata. Az említett szövegek fontos szerepet kapnak, de az eredetkeresés indukálója az a nem nyelvi jellegű élmény, melynek magja az örök kívülállóság érzése. Ez a tapasztalat egyben a regényben megjelenő mágikus realista jegyek és az emlékezés mint mágikus tevékenység alapjának tekinthető.

GreCsó Krisztián művében az emlékezés folyamata képezi az elsődleges mágikus tevékenységet, melynek révén az identitáskeresés és a szubjektumfelfogás lesz a központi tematikai szervezőerő. A falu zárt közösségében történő titokzatos, természetfölötti események és a nyomozás a mágikus realizmus forrásává válnak. Így az *Isten hozottban*¹⁰ a mágikus realizmus kettős forrásból táplálkozik: egyfelől az emlékezésből és identitáskeresésből mint mágikus aktusból, másfelől a falu zárt

⁸ GRECSÓ: i.m., II.

⁹ SZEGŐ János: Isten hozott – Amúgy ki vagy?, *Holmi*, 2006/9. 1241–1244.

¹⁰ Uo.

közösségéhez tartozó természetfölötti eseményekből, melyek Sáraságot mágikus térként jelenítik meg.

Tér, idő és identitás mint a mágikus látásmód eredete

A történetmondás és az emlékezés mint nyelvi cselekvés a jelenlétre való rákérdezősként, a jelenlét biztosítékaként konstruálódik meg a történetekben, ami a tér és az idő specifikus összefonódása által az identitás kérdését olyan mágikus látásmódhoz köti, mely az ezekben a zárt közösségekben jelenlévő mitikus világlátáshoz kötődik. Ez az alap mindkét műben a genealógia figuratív terében tematizálódik.

A genealógia alapvetően „a szubjektum elhelyezése egy kezdethez és egy véghez képest”,¹¹ azonban itt a történelmi háttér és a múlt felkutatása olyan többlettel ruhazza fel, ami által a genealógiai háló felépítése nemcsak a szubjektumnak egy leszármazási folyamatban való elhelyezése, hanem egyben világmegértési kísérletként is felfogható. Az identitás megkonstruálása csak a múlt függvényében lehetséges, amiben a mitikus tapasztalat verbalizálására tett kísérlet egy olyan teret hoz létre, mely Mircea Eliade „szent és profán” fogalmaival írható le. Eliadénak a szent és profán térről és időről alkotott fogalmai szerint¹² a tér a befogadás és a verbalizálás által válik szentté. Az egyén számára a tér a hit által ruházódik fel szent elemekkel, míg az időt a szokások, az ünnepek és az emlékezés által egyfajta állandóság jellemzi. A szent tér a befogadásban mutatkozik meg, ez az a hely, amely a hit által centrumba kerül. Ehhez a szent térhez kapcsolódik a szent idő, amit az emlékezések és szokások tartanak életben.

Bánki és Grecsó regényében ez a szent és profán artikulálódik a történeteken keresztül. Az *Esővárosban* a szent teret és időt a családok összefonódó leszármazástörténete és a történelem eseményeinek egybefolyása jeleníti meg, míg az *Isten hozottban* a falu centrális pozíciója és a lehetséges eredet megtalálása a meghurcolt zsidó apa képében olyan szent teret és időt hoz létre, ami a kiválasztottságban konstruálódik meg, azaz abban, hogy az elbeszélő hazatérésekor melyik valóságot (melyik teret) fogadja el: a falu zárt közösségének különös időtlenségét és a Klein Ede lehetséges apafigurája általi örök kitaszítottságot vagy az örök otthontalanságot, mely az árvaság alapja.

Bánki Éva regényében az identitás kérdését a genealógia felől érdemes megközelíteni. Az *Esőváros* története a cséplőgép felrobbanásának felidézésével kezdődik, ami meghatározó és folyton visszatérő momentum a regény során. A robbanás egyben az időbeli és térbeli törések kiindulópontja, melyek a mű elején és végén szereplő családfában is kifejeződnek.

¹¹ BÉNYEI: i.m. 112.

¹² Mircea ELIADE: *A szent és a profán: a vallási lényegről* (ford. Berényi Gábor), Budapest, Európa, 1996.

A családfa-ábrázolás hagyományosan az egyén elhelyezését szolgálja bizonyos származásbeli kötelékek, kapcsolatok által, ami az én valahova tartozását hivatott kifejezni egy adott embercsoporton belül. A családregrényekhez kapcsolt családfa-rajzok pedig az olvasó eligazodását könnyítik meg az adott mű szereplői és történései között. Ezzel ellentétben az *Esővárosban* fellelhető családfák bizonytalanságaik révén kiforgató erejűek. A könyv elején és végén levő ágrajz elhelyezkedése egyfajta körkörösséget is szimbolizál, mely ugyanakkor elidegenítő funkcióval is rendelkezik. Az *Esővárosban* a család jelenti a kezdetet és a véget egyszerre, a történet központi fogalma a család és annak minden hozadéka. Azt a szubjektumelhelyezést, amit a hagyományos értelemben vett családfa hivatott jelölni, Bánki regényében a történetmesélés és az emlékezés hordozza, az eseményeket keretező visszaemlékezés kísérletnek tekinthető az önazonosság megtalálására. A családfa az identitásvesztés jelölőjeként funkcionál. Ezt az identitásnélküliséget a történetmondás kísérel meg helyreállítani.

A családfákban hagyományosan a név jelöli az egyén pozícióját, mely egyedülállóságában ugyanakkor meg is különbözteti az ágrajzban elhelyezkedő többi elemtől. Azonban a családokon belüli folytonos névismétlődések az egyediségében bizonytalanítják el az ént, és az ismétlődést teszik meg jellemző momentummá a család történetében. A nevek ismétlődése egyrészt a keresztnévet a családi név szintjére emeli (a keresztnév alapján eldönthetővé válik, hogy melyik családhoz tartozik az adott egyén), másrészt az egész család történetét a ciklikusság általi meghatározottsághoz köti. A nevek folyamatos öröklődése az egyéni tulajdonságok, illetve élettörténetek hagyományozódását is előrevetíti, mely a két családnál a technikai fejlődésbe vetett hitben és a szellemezésben mutatkozik meg.

Pozsony nevének a történelem eseményei miatti folyamatos változása alapjaiban kérdőjelezi meg az odatartozás lehetőségét, és a térbeliségben is törésvonalakat eredményez. Az országhatárok átrendeződése és így a városok nevének megváltoztatása a Torma család fejének halálakor, a robbanáskor kezdődik, mintha az addigi lineáris idő megszakadása a tér feldarabolódását is jelentené. Ezt a töredékességet bontja ki az is, hogy Pozsony nevének változását követi tematikailag az örökölt Angolkönyvből való részletek közlése. Az így beemelt nyelvközöttiség és fordíthatóság problémaköre már a határon-lét kérdéséhez kapcsolható, mely először nyelvi szinten, később tematikai szinten is megjelenik. A faluba érkező halálhírek, a szellemezés és a fronton lévő bátyról szóló részletek a határon-létet és az e helyzetből eredő kiszolgáltatottságot tükrözik. A határ kérdése tematikus szinten a *Hetedhétország* című fejezetben¹³ érhető tetten. Imrének Manókéval, a cigánylánnyal a határsávban eltöltött ideje a történelmi eseményeken és a családban történt változásokon való tudatos kívülmáradást jelképezi. A határsáv egyfajta senkiföldje, ahol az idő mintha megállt volna, és csak az örökös jelen létezne; a cigányok is csak jelen időben mesélik történeteiket. A határsávon belül, a mozdulatlan időben, ahol „túl lehet

¹³ BÁNKI: i.m. 50.

élni mindent”,¹⁴ az idő és a tér egymásba fonódik, ami a történetek közötti átjárhatóságot is előidézi: az itt elhangzó mesékben a hősök egyik történetből a másikba vándorolnak, ugyanúgy, ahogy Imre szerint a Torma család a cséplőgép robbanása és a háború által átsétált egy másik időbe.

Bánki Éva regényében a genealógia figuratív tere által az idő és a tér egymásba folyik. A két család eltérő időélményében az identitás és a idő összefonódását követhetjük nyomon, mely a történetmondás mágikus tevékenységben a hely, a nyelv, az én és az idő közötti határok felszámolódását eredményezi.

GreCsó Krisztián regényében, az *Esővárossal* ellentétben, éppen a genealógia hiánya és az annak megteremtése iránti vágy képezi az alapszituációt. A származás és eredet bizonytalansága miatt a tér és az idő is egyfajta állandóságban létezik („Egy gombócban tér és idő...”¹⁵), melyet a visszaemlékezés metódusa kísérel meg felbontani. Tehát míg Bánki Éva művében a kronotopikusság a történetmondás folyamatában alakul ki, addig GreCsónál ez azt a kiindulópontot képezi, melynek felszámolására tett kísérletként olvasható a regény.

A mágikus realista szövegek egyik alapvonása az eredet fetiszizálása, ami ugyan megtörténik az *Isten hozott*ban, de itt az eredetnélküliség az alaptapasztalat. Gallér ugyanakkor Sáráságot jelöli meg minden kezdeteként, és így a tér, az elzárt közösség egyfajta eredet-térként kezd el működni, ami az idő linearitásának helyébe a körkörösséget állítja.

A leszármazás kutatásának célja általában egy nagyobb, egyetemes igazság feltérképezése, ami itt a bibliai történetekben keresett magyarázatokban artikulálódik. Az önazonosság megtalálására tett kísérlet tulajdonképpen az őseredettel való folytonos párhuzamépítésben jelenik meg. Ugyanakkor az egyén múltjának feltérképezése mindig szükségszerűen egy nagyobb csoport (család, nemzedék, nép) történetét is képviseli, tehát Gallér kamaszkori eredetkeresési vágya mögött a közösség, a nagyobb által való önazonosság megtalálása rejlik. Hazatérésekor, származásának kiderülésekor szubjektív története a nagyobbhoz, a zsidóság történetéhez kapcsolódik, és így Klein Ede apaként való elfogadása által egy nagyobb-nak, egy egyetemes történetnek is a részesévé válik. A sárásági különös öröklődési históriákban is szerepet kap a genealógia mágikus tere, mely a visszaemlékezés keretében értelmezhető úgy, mint ami eleve elbizonytalanítja az eredet létezését. Az öröklődésben és a fogantatásban rejlő misztikum és az öröklődés szószerintisége a mű több történetében is szerepet kap: Franczek Gyula sterilsége ellenére két gyerek vér szerinti apja, Töre tata heréit egy baleset miatt combjába ültetik, de gyereke is örökli e jellegzetes testi jegyet, ifjabb Gergely Ignác nagyapja szalonnázó árnyékával születik, ahogy apjának sincs saját árnyéka, és a fölakasztott kutyák a haláluk után is kölyköknek adnak életet Sáráságban. A mágikus realista regényekben központi szerepet kapó genealógia itt már a fogantatásnál megkérdőjeleződik,

¹⁴ Uo. 57.

¹⁵ GRECSÓ: i.m. 10.

ezáltal az ok-okozatiság, a külső jegyek öröklődésének ténye is instabillá válik. A testi jelek fontossága a szubjektum önmaga jelentésteljessé tételének kísérleteként jelentkezik. A zárt közösségekben ezek a jelek kitüntetett szerepet kapnak, a valahova tartozás biztosítékaivá válnak. Ezt az alapvető szabályt éppen a regény elbeszélője nem veszi észre. A falu különös történeteibe az Örökkévaló akaratát látja bele, azonban a saját testén viselt feltűnő öröklődési jegyet, göndör vörös haját nem veszi észre, pontosabban nem tulajdonít neki jelentőséget. Gallér önazonosságának alapját kizárólag a saját nevében látja. A név feladata jelölni a szubjektum származását, ami az elbeszélőt eleve árvaságára emlékezteti, hiszen névnapja egy napra esik születésnapjával. A családnév választása az elbeszélőnél a hazatéréskor történik meg, amikor vállalva lehetséges eredetét Klein Gergelyként mutatkozik be. A családnév, mely hagyományosan besorolja és egyben meg is semmisíti az egyént, itt egyfajta kiválasztottságként artikulálódik, ami a zsidósággal és az idegenséggel való közösségvállalás. A múlt megismerése révén újraépülő személyiség már azonosul gyökereivel, az idegenség vállalása a faluhoz való tartozás megszűnésével is párhuzamban van.

A regény fő idejének az emlékezés miatt a múltat tekinthetjük, amit az alcím, a Klein-napló egyaránt alátámaszt és fel is forgat. Ez azt az asszociációt keltheti, hogy az olvasó egyszerre a Pannika néni által legépelt naplót és Grecsó Krisztián regényét is a kezében tartja. A napló hangsúlyos helyen való szerepeltetése révén a befogadó egyszerre olvassa a múltat és a lehetséges jövőt, hiszen a könyv fülszövegén úgy jellemzik a Klein-naplót, mint amely „arra emlékezik, ami majd csak ezután lesz”. Tehát a műben a különböző idősíkok egy térbe sűrűsödve jelennek meg. Ez a tér az egyidejűsége révén olyan mágikus elemekkel ruházódik föl, melyek egy természetfölötti erő működésére és a sorsszerűségekre mutatnak rá. A történetek központi tere, Sáráság eleve zárt, a külső időtől független, a bibliai időkkel folytonosságot mutató, mitikus idővel rendelkezik. Ebben a térben az elbeszélő árvasága révén a múltnélküliséget, az örökös jelent testesíti meg. Az elbeszélő idő lineáris, a visszaemlékezésben a nagy összeveszés felidézése felé haladunk, de a mű keretessége révén ciklikus is: a Tótvárosból elinduló elbeszélő otthontalanságához kanyarodunk vissza Sáráságba való érkezésekor is, hiszen a falu közösségétől már idegen személyként tér vissza. Az elbeszélő ideje olyan konstruált idő, melyet a faluból való elkerülésekor felismer ugyan, de nem tud tőle elszakadni, identitásának alapjai a faluban eltöltött évek lesznek. Ennek módosítására tett próbálkozás az emlékezés, melyben az értelmezés és megértés egy új múlt és identitás létrehozásának utolsó kísérlete.

Bánki Éva és Grecsó Krisztián regényében a történetmondás, az identitáskeresés és a térbe sűrített idő által a mágikus realizmus fő jellemzői tárulnak föl, melyek egy lehetséges magyar nyelvű mágikus realista írásmódra mutatnak rá. A zárt közösség életének bemutatása az egyes szubjektív történeteken keresztül mindkét műben egy, a magyar prózahagyományban is gyökereket találó látásmódot körvonalalaz. E látásmód összekapcsolja a történelmi múlt által jelenlevő identitás lehorgonyozására tett kísérleteket és a zárt közösségre jellemző mítoszkeresést, mely ötvözi

a pszeudoromantikus és posztmodern jegyeket. Az *Esőváros* és az *Isten hozott* szövegközpontú elemzésével céloom e jellegzetességek feltárása volt, ami egyben kísérletnek tekinthető a magyar nyelvű kortárs irodalomban megjelenő mágikus realizmus főbb jellegzetességeinek egybegyűjtésére. Az elemzések megmutatták, hogy a nemzetközi mágikus realizmusban központi szerepet kapó történetmondás és speciális időkezelés a hazai kortárs irodalomban milyen kontextusban mutatkozik meg. E regényeknek a magyar elbeszélő hagyományhoz való tudatos kapcsolódása olyan folyamatosságot jelez, mely arra enged következtetni, hogy a mágikus realizmus írásmódjának alkalmazása nem a nemzetközi irodalomhoz való felzárkózási próbálkozásnak tekintendő, hanem a történelmi és kulturális háttérben megbúvó jellegzetességek kifejezésére tett próbálkozásként. A két mű annak a szándéknak lehetséges kifejeződése, mely a mágikus realizmust a magyar hagyományba kívánja beilleszteni. A szerzők jól ismerik a magyar elbeszélői hagyomány és a latin-amerikai írásmód jellemzőit, azonban ezek ötvözésével a hagyományos népi irodalom kereteit kívánják kitágítani. A mágikus realista írásmód alkalmazása így a valóság és a történelmi események nyelvileg nem megformálható tapasztalatának megfogalmazására tett kísérlet.

Abstract

Magic Realism in Hungarian Contemporary Non-Fiction

(Characteristics of Hungarian Magic Realism in the Novels Esőváros by Éva Bánki and Isten hozott by Krisztián Grecsó)

In my essay I tried to reveal the characteristics of magic realism in Hungarian literature by the textual analysis of the novels Esőváros by Éva Bánki and Isten hozott by Krisztián Grecsó. These two novels emphasize the connection between narrative folk tradition and magic realism, but also unravel the basics of traditional folk writing. Storytelling, identity searching and isolation create a thematic base in both works. This magical activity is connected to the linguistic experience originating from historical fate, which is also the source of the magic-realistic language usage. These thematic and poetic attributes reveal the features of the possible variants of Central European magic realism, which carry in themselves the attributes of international definitions of notions and also the region's typical literary traditions.